

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام
دانشکده: علوم سیاسی و اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: تبلیغ و ارتباطات فرهنگی

عنوان:

بازنمایی الگوی شخصیتی مرد در سینمای پس از انقلاب و تطبیق آن با معیارهای فرهنگ اسلامی - ایرانی

استاد راهنما:

دکتر سیدحسین شرف الدین

استاد مشاور:

دکتر کریم خان محمدی

نگارش:

رفیع الدین اسماعیلی

پاییز ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

پیامبر مهر و رحمت، رسول آسمانی عشق و امید، محمد مصطفی (صلی الله علیه واله وسلم)

و

آیه مهربانی خدا ، پیشوای محبت و صفا، مهدی موعود (عج الله تعالی فرجه الشریف)

و

پرچمدار عدالت ، فریادگر معنویت ، روح خدا، خمینی کبیر (رحمه الله علیه)

تقدیر و تشکر از :

خدای رحمان و رحیمی که انسان را علم آموخت و نای نوشتنم عطا نمود

و

اساتید گرانقدری که راهنما و مشاور این نوشتارم بودند

آقایان : دکتر سید حسین شرف الدین و دکتر کریم خان محمدی

و

دوستان گرانمایه ای که دستم را به نشان برادری و محبت فشردند

آقایان: حسن یوسف زاده، هادی بیگی، حامد جلالی

و

پدر و مادر آسمانیم که چگونه زیستنم آموختند

و

همسر گرامیم که با صبر و محبت خویش دشواری راه را آسانم نمود

و

همه بزرگوارانی که برای نیکوتر نوشتنم، یاریم نمودند.

چکیده:

یکی از بهترین شاخص‌ها در ارزیابی عملکرد فرهنگی یک نظام الگوهایی است که هر نظام یا فرهنگی از طریق تولیدات فرهنگی مثل سینما ارائه می‌دهد. تلقی هر فرهنگ، از شخصیت زن و مرد در تولیدات فرهنگی و خصوصاً سینما یکی از بهترین شاخص‌ها در ارزیابی عملکرد فرهنگی آن نظام به حساب می‌آید. سینما به عنوان یکی از مهمترین رسانه‌های مدرن در عصر حاضر علاوه بر اینکه به بازنمایی جامعه می‌پردازد، خود نیز الگوهایی را به جامعه ارائه می‌دهد. بسیاری از فیلم‌های سینمایی خواه آشکار، خواه نهان مملو از گفتمان‌های جنسیتی است. سینما باید بر اساس خاستگاه و مبانی برگرفته از فرهنگ اسلامی-ایرانی به ارائه الگوی مناسب از شخصیت زن و مرد بپردازد. بر این اساس تلاش شده است ویژگی‌های شخصیت مرد در سینما، با الگوی شخصیتی مرد در فرهنگ اسلامی-ایرانی تطبیق داده شود. جهت بازنمایی شخصیت مرد در سینما با روش نشانه‌شناسی به بررسی چهار فیلم پس از انقلاب پرداخته شده است. در این پژوهش تلاش شده است تا از «تحلیل روایت» که جزء روش‌های نشانه‌شناسی است در راستای غنی شدن کار پژوهشی خود و مشخص شدن سیر روایت فیلم، و از روش «تحلیل رمزگان» جان فیسک جهت معلوم کردن لایه‌های مختلف معانی رمزگذاری شده در فیلم‌ها استفاده شود. در تحلیل روایت به پنج عنصر اصلی فیلم شامل: پاره ابتدایی، نیروی تخریب کننده، پاره میانی، نیروی سامان دهنده، پاره انتهایی اشاره شده و در تحلیل رمزگان سه رمزگان مهم شامل «رمزگان اجتماعی»، «رمزگان فنی»، «رمزگان ایدئولوژیک» توضیح داده شده است و عناصر مختلف این رمزگان جهت واکاوی معانی پنهان فیلم به کار رفته است. در ادامه با بررسی منابع اسلامی، آیات و روایات شناسایی، استخراج و دسته‌بندی شد که بتوان ادعا کرد مرد در متون اسلامی از این ویژگی‌ها برخوردار می‌باشد. همچنین اشعار سعدی به عنوان نمونه‌ای از فرهنگ ایرانی بررسی شده است. در پایان نتیجه گرفته شده است که اکثر فیلم‌های سینمایی بررسی شده با معیارهای فرهنگ اسلامی-ایرانی مطابقت ندارد و الگوهای غیر خودی در آنها بسیار تاثیر گذار بوده است و اکثر فیلم‌ها تحت تاثیر رویکردهای فمینیستی در ایران می‌باشند.

کلمات کلیدی: بازنمایی، سینما، شخصیت مرد، فرهنگ اسلامی، فرهنگ ایرانی

فصل اول: کلیات	۱
۱.۱. مقدمه:	۲
۲.۱. مسأله تحقیق:	۲
۳.۱. ضرورت و اهمیت تحقیق:	۴
۴.۱. سوالات و اهداف تحقیق:	۵
۵.۱. اهداف تحقیق:	۵
۶.۱. مروری بر مبانی و چارچوب نظری تحقیق	۶
۷.۱. مروری بر روش تحقیق:	۷
۸.۱. روش نمونه گیری و تعداد نمونه ها:	۷
۹.۱. پیشینه تحقیق:	۸
۱۰.۱. مفهوم شناسی	۱۱
الف. شخصیت:	۱۱
ب. شخصیت مرد:	۱۲
ج. فرهنگ اسلامی - ایرانی:	۱۳
۱۱.۱. جمع بندی:	۱۴
فصل دوم: مبانی و چارچوب نظری تحقیق	۱۶
۱.۲. مقدمه:	۱۷
۲.۲. نظریات مرتبط با جایگاه مرد	۱۷
۱.۲.۲. نظریه حاکمیت و تسلط مردان بر زنان	۱۸
۲.۲.۲. نظریه برابری	۲۰
الف. فمینیسم لیبرال	۲۱
ب. فمینیسم مارکسیستی	۲۳
ج. فمینیسم سوسیالیستی	۲۴
۳.۲.۲. نظریه تفاوت	۲۵

۲۶	الف. فمینیسم رادیکال
۲۸	۴.۲.۲. نظریه مکملیت
۳۰	۵.۲.۲. سینما و نظریات مرتبط با جایگاه مرد
۳۴	۳.۲. چارچوب نظری: نظریه بازنمایی رسانه‌ای
۳۸	۴.۲. جمع بندی
۳۹	فصل سوم: روش تحقیق
۴۰	۱.۳. مقدمه:
۴۱	۲.۳. روش مطالعه و پژوهش: مطالعه اسنادی
۴۱	۳.۳. مروری بر روش‌های تحلیل پیام‌های ارتباطی
۴۱	۱.۳.۳. روش کمی:
۴۲	۲.۳.۳. روش کیفی:
۴۳	۴.۳. روش تحلیل فیلم: تحلیل نشانه شناختی
۴۴	۱.۴.۳. تحلیل روایت
۴۶	۲.۴.۳. تحلیل رمزگان جان فیسک
۴۸	۱. رمزگان اجتماعی:
۴۹	۲. رمزگان فنی:
۵۰	۱.۲. زمان و مکان:
۵۱	۲.۲. دوربین
۵۳	۳.۲. صدا:
۵۵	۴.۲. بازیگران:
۵۶	۵.۲. وسایل صحنه:
۵۶	۳. رمزگان ایدئولوژیک:
۵۸	الف. مفهوم اصلی:
۵۸	ب. دسته بندی مفاهیم:

۵۸	ج. مفاهیم به حاشیه رانده شده: .....
۵۹	۵.۳. ملاک انتخاب فیلم‌ها و نمونه گیری .....
۶۰	۶.۳. جمع بندی: .....
۶۱	فصل چهارم: الگوی شخصیتی مرد در فرهنگ اسلامی - ایرانی .....
۶۲	۱.۴. مقدمه: .....
۶۲	۲.۴. بخش اول: شخصیت مرد در متون اسلامی: .....
۹۸	۳.۴. ارزش گذاری ویژگی های شخصیت مرد .....
۹۹	۱.۳.۴. نظام توصیفی مرد: .....
۱۰۰	۲.۳.۴. نظام هنجاری مرد: .....
۱۰۰	الف. احکام اخلاقی: .....
۱۰۰	ب. احکام حقوقی: .....
۱۰۱	ج. رابطه حقوق و اخلاق: .....
۱۰۸	۴.۴. بخش دوم: مرد در فرهنگ ایرانی .....
۱۱۸	۵.۴. جمع بندی: .....
۱۱۹	فصل پنجم: الگوی شخصیت مرد در سینما .....
۱۲۰	۱.۵. مقدمه: .....
۱۲۱	۲.۵. تحلیل فیلم واکنش پنجم .....
۱۲۱	۱.۲.۵. تحلیل روایت: .....
۱۲۳	۲.۲.۵. تحلیل رمزگان جان فیسک: .....
۱۲۴	۱. رمزگان اجتماعی: .....
۱۲۴	۲. رمزگان فنی .....
۱۳۷	۳. رمزگان ایدئولوژی .....
۱۴۶	۳.۵. تحلیل فیلم تسویه حساب .....
۱۴۷	۱.۳.۵. تحلیل روایت: .....

- ۱۶۸.....۲.۳.۵. تحلیل رمزگان جان فیسک.
- ۱۶۸.....۱. رمزگان اجتماعی:
- ۱۶۹.....۲. رمزگان فنی
- ۱۵۶.....۳. رمزگان ایدئولوژی
- ۱۶۱.....۴.۵. تحلیل فیلم سارا.....
- ۱۶۱.....۱.۴.۵. تحلیل روایت:
- ۱۶۳.....۲.۴.۵. تحلیل رمزگان جان فیسک.
- ۱۶۳.....۱. رمزگان اجتماعی:
- ۱۶۴.....۲. رمزگان فنی
- ۱۷۳.....۳. رمزگان ایدئولوژی
- ۱۸۲.....۵.۵. تحلیل فیلم عبور از غبار.....
- ۱۸۲.....۱.۵.۵. تحلیل روایت:
- ۱۸۴.....۲.۵.۵. تحلیل رمزگان جان فیسک:
- ۱۸۴.....۱. رمزگان اجتماعی:
- ۱۸۴.....۲. رمزگان فنی
- ۱۸۹.....۳. رمزگان ایدئولوژی
- ۱۹۲.....۶.۵. جمع بندی:
- ۱۹۳.....فصل ششم: جمع بندی و نتیجه گیری
- ۱۹۴.....۱.۶. مقدمه:
- ۱۹۴.....۲.۶. پاسخگویی به سوالات تحقیق
- ۲۰۳.....۳.۶. راهکارها و پیشنهادات
- ۲۰۳.....۴.۶. محدودیت های تحقیق
- ۲۰۵.....منابع:
- ۲۰۵.....الف. منابع فارسی:

- ب. منابع عربی: ۲۱۰
- ج. منابع انگلیسی: ۲۱۲
- پیوست: ۲۱۳
- معرفی نویسنده و کارگردان‌ها: ۲۱۳
- الف. داریوش مهرجویی ۲۱۳
- ب. تهمینه میلانی ۲۱۵
- ج. پوران درخشنده: ۲۱۷

فصل اول: کلیات

بحث مورد نظر در این پایان نامه پرداختن به این موضوع است که در فیلم‌های سینمایی پس از انقلاب در ایران، شخصیت مرد، چگونه بازنمایی شده است و آیا تصویری که در این فیلم‌ها از شخصیت مرد نشان داده شده است با فرهنگ اسلامی-ایرانی مطابقت دارد. ادعای مطرح شده در این پایان نامه این است که الگوی شخصیت مرد، دور از حد انتظار بازنمایی شده است و فاصله زیادی با فرهنگ اسلامی-ایرانی دارد. در این فصل بعد از پرداختن به مسأله تحقیق، سوالات، ضرورت تحقیق، پیشینه تلاش شده است تا حد امکان مفاهیم اصلی موضوع تحقیق، توضیح داده شود.

۲.۱. مسأله تحقیق:

جامعه اسلامی ایران دارای فرهنگی مرکب از سه بخش اسلامی و ایرانی و غربی است که هیچ یک از آنها را نباید نادیده گرفت. فرهنگ ایرانی قدمتی به سابقه خود ایران دارد و اسلام تقریباً هزار و چهارصد سال است که با فرهنگ ملی ایران چنان ممزوج شده است که در مواردی بازنمایی بعد اسلامی از بُعد ایرانی این فرهنگ، بسیار سخت به نظر می‌رسد.^۱ فرهنگ غربی نیز نفوذ قابل توجهی در فرهنگ مردم ایران داشته است. موضوع مرد و زن و تلقی هر فرهنگ، نظام، و نحوه ارائه الگو از شخصیت زن و مرد در تولیدات فرهنگی و خصوصاً سینما یکی از بهترین شاخص‌ها در ارزیابی عملکرد فرهنگی آن نظام به حساب می‌آید.

رسانه‌های تصویری، یکی از عوامل موثر در جامعه پذیر کردن افراد جامعه اند که کارکرد انتقال فرهنگ را به عنوان بخشی از کارکردهای متعدد خود به همراه دارند. بدیهی است رسانه‌های گروهی در هر جامعه متأثر از فرهنگ همان جامعه‌اند. اما روند بازتولید فرهنگی، قادر به گزینش نیز هستند. گزینش اینکه چه عناصری از فرهنگ را به چه نحو انتقال دهند.^۲ سینما به عنوان یکی از مهمترین رسانه‌های مدرن در عصر حاضر علاوه بر اینکه به بازنمایی جامعه می‌پردازد، خود نیز الگوهای را به جامعه ارائه می‌دهد. به علت تاثیرگذاری بالای این رسانه، این الگوها به

^۱ محمد باغستانی، زن و سینما در غرب، همایش زن و سینما، چاپ اول، تهران، سفیر صبح، ۱۳۷۹

^۲ سهیلا صادق فسایی و شیوا کریمی، پژوهش زنان، دوره سوم، شماره سوم، پاییز ۸۴، ص ۶۰

سرعت در جامعه رواج پیدا می‌کند. بسیاری از فیلم‌های سینمایی خواه آشکار، خواه نهان مملو از گفتمان‌های جنسیتی است. اینکه ما به عنوان زن یا مرد کیستیم و چگونه باید در فضاهای مختلف رفتار کنیم بخشی از فرهنگ جنسیتی است که توسط رسانه‌های مهم چون سینما بازتولید می‌شود. با توجه به اینکه انقلاب اسلامی ایران را می‌توان مبدا تحولات عظیم اجتماعی، فرهنگی و معرفتی دانست. پژوهش‌های مختلف در علوم انسانی، با نگاه ویژه‌ای به این مبدا، به ارائه تحقیقات و نظریه‌های خویش پرداخته‌اند. هر چند که هر انقلابی را می‌توان در عرصه‌های مختلف تاثیر گذار دانست، اما انقلاب ایران، از ویژگی منحصر بفردی در میان انقلابات دیگر در دنیا برخوردار است که همانا «دینی بودن» و یا به عبارت دقیق‌تر «اسلامی بودن» آن است. سینما باید با نگاه معرفت شناختی بر اساس خاستگاه و مبانی برگرفته از فرهنگ اسلامی- ایرانی به ارائه الگوی مناسب از شخصیت زن و مرد بپردازد. سینما به عنوان یکی از ابزارهای مهم اجتماعی سازی در دنیای مدرن، با بازنمایی الگوهای حاکم بر زندگی اجتماعی در قالب اجرای نمایش گونه، عملاً نقش بر سازنده و بازتولید کننده این هنجارها را در زندگی اجتماعی امروزی بر عهده دارد.^۳ وجود شکاف میان واقعیت و آنچه در رسانه ارائه می‌شود، سبب شده تلاش‌های بسیاری برای توصیف و تبیین چگونگی و چرایی شکل‌گیری بازنمایی رسانه‌ای از جهان خارج صورت گیرد. در سایه این تلاش‌ها، امروزه بازنمایی رسانه‌ای، به مفهومی بنیادین در مطالعات فرهنگی و رسانه‌ای تبدیل شده است.

پژوهش‌هایی در مورد جایگاه و شخصیت زن در سینما انجام شده است ولی در مورد بررسی بازنمایی شخصیت مرد در سینما پژوهشی صورت نگرفته است. در این پژوهش تلاش خواهد شد که الگوی شخصیتی مرد در سینمای پس از انقلاب اسلامی ایران بررسی شود و با الگوی مطلوب در فرهنگ اسلامی- ایرانی مقایسه شود. به همین جهت، در این پژوهش به بررسی بازنمایی شخصیت مرد در تعدادی (چهار فیلم) از فیلم‌های سینمایی ایران پرداخته خواهد شد که بتوان در مقیاسی کوچک، درباره بازنمایی شخصیت مرد در سینمای ایران بعد از انقلاب قضاوت نمود. الگوی شخصیت مرد در فرهنگ اسلامی با مراجعه به منابع دینی، استخراج و

^۳ مهدی سلطانی گرد فرامرزی، نمایش جنسیت در سینمای ایران، مجله پژوهش زنان، بهار و تابستان ۱۳۸۵، شماره ۱۴،

آیات و روایاتی که در باب وظایف و ویژگی‌های مرد می‌باشد، جمع آوری می‌شود. و با توجه به اینکه ادبیات یک کشور نماینده مناسبی جهت ارائه فرهنگ آن کشور می‌باشد از اشعار سعدی که شامل ۱۰ باب از بوستان سعدی و ۶۱۷ غزل، ۱۶۶ رباعی، ۲۰ قطعه می‌باشد، جهت نشان دادن الگوی شخصیتی مرد در فرهنگ ایرانی استفاده خواهد شد. علت انتخاب این شاعر بدین جهت است که او، شاعری واقع‌گرا است و با او می‌توان به فضای جامعه ایران، راه پیدا کرد. او با نگاهی مردم‌شناسانه اشعارش را سروده است و به همین جهت به موضوعات فرهنگی جامعه مثل خانواده و شخصیت مرد و زن توجه داشته است. همچنین آثار سعدی از واقعیت‌های روزمره زندگی مردم روزگار او الهام گرفته و نقش آفرینان آن، طبقات مختلف مردم هستند.

۳.۱. ضرورت و اهمیت تحقیق:

سینما همواره به عنوان هنر در نزد مردم شناخته شده است به گونه ای که به آن لقب «هنر هفتم» داده اند به این معنی که قابلیت‌ها و توانایی‌های هنرهای قبل از خودش را پوشش داده است. اما نکته مهم در مورد سینما این است که سینما به همان اندازه که هنر است رسانه هم هست و رسانه بودن آن به اندازه هنر بودن آن و یا حتی بیشتر مهم است.^۴ بنابراین به علت ماهیت رسانه‌ای سینما، همواره معانی و دلالت‌هایی در سینما وجود دارد که سازنده اثر سینمایی، آن را به منظور دریافت طیف گسترده‌ای از مخاطبان در آن اثر گنجانده است. در حال حاضر و در دهه‌های اخیر، سینما هم به عنوان رسانه از طرف ارتباط گران و هم به عنوان هنر و داشتن بعد سرگرمی با طیف عظیمی از تماشاگران سراسر کشور و همچنین بینندگان بسیاری از کشورهای جهان روبروست. بنابراین با توجه به اسلامی بودن حکومت ایران انتظار می‌رود سینما، فرهنگ مذهبی جامعه ایران را در تمامی ابعاد مد نظر داشته باشد و به دلیل اینکه نهاد خانواده از مهمترین نهادها می‌باشد باید خانواده‌ای را منعکس کند که منطبق با فرهنگ اسلامی - ایرانی باشد. وقتی سینما ایران به خوبی شخصیت مرد و زن را تصویر نکشد و الگوهای غیر اسلامی - ایرانی را از شخصیت مرد و زن نشان دهد موجب اثرات منفی در خانواده و به مرور زمان اضمحلال خانواده و فراموشی فرهنگ خودی می‌شود. درباره بازنمایی شخصیت زن در سینما

^۴ اعظم راوودراد، سینما رسانه فراموش شده، فصلنامه رسانه، سال چهاردهم، شماره دوم، تابستان ۱۳۸۲، ص ۳۴

کارهای متعدد انجام شده است ولی موضوع مرد در سینما و بررسی نحوه بازنمایی آن به فراموشی سپرده شده است. شاید به این دلیل باشد که با شیوع مکتب‌های فمینیستی در غرب و ترویج این مکاتب در سراسر جهان، موضوع زن به مساله‌ای در تمامی کشورها تبدیل شده است. با اینکه مرد در خانواده از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار می‌باشد و در فرهنگ مذهبی جامعه ایران دارای جایگاه ویژه‌ای است، متأسفانه در سینما کمتر شخصیت مردی که فرهنگ اسلامی - ایرانی مدّ نظر دارد به تصویر کشیده شده است. در این پژوهش با بررسی نحوه بازنمایی الگوی شخصیت مرد در سینمای پس از انقلاب به بررسی این بخش مغفول مانده در تحقیقات پرداخته می‌شود و با ارائه الگوی اسلامی - ایرانی انتظار خود را از سینما و تولید کنندگان آن بیان خواهیم کرد.

۴.۱. سوالات تحقیق:

سوال اصلی:

- ۱- آیا الگوی شخصیتی مرد در سینمای پس از انقلاب با معیارهای فرهنگ اسلامی - ایرانی مطابقت دارد؟

سوالات فرعی:

- ۱- الگوی شخصیتی مرد در فرهنگ اسلامی چگونه می‌باشد؟
- ۲- الگوی شخصیتی مرد در فرهنگ ایرانی چگونه است؟
- ۳- آیا الگوی مطلوب شخصیت مرد در فرهنگ ایرانی با فرهنگ اسلامی تطابق دارد؟
- ۴- بازنمایی الگوی شخصیتی مرد در سینمای پس از انقلاب چگونه است؟
- ۵- آیا در بازنمایی الگوی شخصیتی مرد در سینما الگوهای غیر خودی دخیل است؟

۵.۱. اهداف تحقیق

۱. بررسی الگوی شخصیتی مرد در سینمای پس از انقلاب
۲. نحوه بازنمایی ارزش‌ها و معیارهای فرهنگ دینی و عرفی در سینما
۳. ارائه الگوی شخصیتی مرد در فرهنگ اسلامی - ایرانی

۴. مقایسه الگوی شخصیتی مرد در سینمای پس از انقلاب با الگوی فرهنگ اسلامی -

ایرانی

۵. در صورت امکان ارائه الگوی مطلوب برای بازنمایی ارزش‌های دارای خاستگاه

دینی متناسب با جامعه ایران

۶.۱. مروری بر مبانی و چارچوب نظری تحقیق

نظریه‌های مرتبط با موضوع تحقیق در دو بخش بررسی شده است:

۱- نظریات در ارتباط مرد و زن

با توجه به نیازهای طبیعی، زیستی و روانی میان زنان و مردان، قوانین نانوشته و نوشته زیادی در طول تاریخ، درباره ارتباط مردان و زنان شکل گرفت که موجب ایجاد گرایش‌های مختلفی از رابطه زن و مرد شد. ادیان الهی نیز نسبت به رابطه میان زنان و مردان نظر داشته و برای این رابطه و دستورات مربوط به آن، سخنان و دیدگاه‌هایی ارائه کرده‌اند. گرایش‌های فمینیستی نیز هر کدام در این رابطه دیدگاهی دارند. در این بخش به نظریات «تفاوت»، «برابری»، «مکملیت» و «سینما و نظریه ارتباط زن و مرد» پرداخته می‌شود.

۲- چارچوب نظری: نظریه بازنمایی رسانه‌ای

یکی از مفاهیم کلیدی در مطالعه تمام انواع رسانه‌ها، به ویژه در مطالعه «بازنمایی» مفهوم تلویزیون و فیلم‌های سینمایی است. بعد بازنمایی در گستره عمومی به پرسش‌هایی اساسی نظیر این که «چه مطالبی» باید برای انعکاس انتخاب شوند و «چگونه» به بینندگان عرضه گردند، اشاره دارد.^۵

سه رهیافت، نحوه بازنمایی از طریق زبان را پوشش می‌دهند: «رهیافت بازتابی»، «رهیافت ارادی» و «رهیافت برساخت‌گرا». در رهیافت بازتابی چنین تصور می‌شود که معنا در شیء، شخص، ایده، یا رویداد در جهان واقعی وجود دارد و زبان همانند آینه‌ای عمل می‌کند تا معنای واقعی را به همانگونه که در جهان وجود دارد، بازتاب دهد.

^۵ پیتر دالگرن، تلویزیون و گستره عمومی، ترجمه مهدی شفقتی، چاپ اول، تهران، سروش، ۱۳۸۰، ص ۳۰

رهیافت ارادی استدلال می‌کند که این مؤلف است که معنای منحصر به فرد خود را از طریق زبان تحمیل می‌کند. واژه‌ها همان معنا را می‌دهد که نویسنده یا گوینده مدنظر داشته است. رهیافت برساخت‌گرا ماهیت اجتماعی و عمومی زبان را به رسمیت می‌شناسد. طبق این رهیافت، این جهان مادی نیست که حاوی و ناقل معناست؛ بلکه این سیستم زبان است که ما برای ارائه مفاهیم خود استفاده می‌کنیم. در این پژوهش، رویکرد برساخت‌گرا مدنظر می‌باشد. رهیافت برساخت‌گرا شامل دو رویکرد روش شناختی است. «نشانه شناختی» و «گفتمانی».⁶

۷.۱. مروری بر روش تحقیق:

اگرچه نشانه‌شناسی و تحلیل گفتمان هر دو به مسئله معنا و معنا پردازی می‌پردازند، و تفاوت آن‌ها در زاویه نگاهشان به مسئله و تاکیدشان بر جنبه‌های مختلفی از معنا پردازی است اما از آنجا که موضوع و مسئله تحقیق در این پژوهش، بازنمایی شخصیت مرد در فیلم‌های سینمایی بعد از انقلاب است و ما قصد مقایسه شیوه بازنمایی در این دوره را با دوره تاریخی دیگری نداریم و تاکید ما بر تحلیل زمینه‌های تاریخی و سیاسی و اجتماعی نیست، مناسب‌تر است که با رویکرد نشانه شناختی به تحلیل بازنمایی شخصیت مرد پرداخته شود. در این پژوهش تلاش خواهد شد تا از «تحلیل روایت» که جزء روش‌های ساختارگرایانه-نشانه‌شناسی است جهت غنی شدن کار پژوهشی خود و مشخص شدن سیر روایت فیلم و از روش «تحلیل رمزگان» جان فیسک جهت معلوم کردن لایه‌های مختلف معانی رمزگذاری شده در فیلم‌ها استفاده شود. همچنین از روش اسنادی جهت بررسی شخصیت مرد در فرهنگ اسلامی- ایرانی استفاده خواهد شد.

۸.۱. روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه‌ها:

در این پژوهش نمونه‌گیری هدفمند و مبتنی بر هدف تحقیق است.^۷ به عبارت دیگر نمونه‌ها براساس محتوایشان و بر مبنای مرتبط بودن موردها با تحقیق و نه نمایا بودنشان انجام می‌شود.

⁶ سید محمد مهدی زاده، رسانه‌ها و بازنمایی، چاپ اول، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ای، ۱۳۸۷، ص ۲۴

⁷ Daymon and Holloway, qualitative research method in PR and MC, p 157

بدین جهت با توجه به اینکه این پژوهش به دنبال بررسی شخصیت مرد در سینمای ایران می‌باشد از میان فیلم‌های اجتماعی و خانوادگی در بعد از انقلاب چهار فیلم با توجه به اهداف پژوهش انتخاب شده است. ملاک‌هایی که جهت انتخاب این فیلم‌ها مد نظر بوده است بدین گونه است:

- ۱- فیلم‌ها پر مخاطب باشد.
- ۲- فیلم‌ها در حوزه خانواده باشد.
- ۳- دیدگاه‌های جدی در رابطه با شخصیت مرد نشان داده باشد.
- ۴- چالش‌های جدی در رابطه با شخصیت مرد نشان داده باشد.
- ۵- فیلم‌ها در راستای موضوع و اهداف تحقیق باشد.
- ۶- از حیث زمان نیز تلاش شده است بین نمونه‌ها تنوع ایجاد شود بر همین اساس، یک فیلم از دهه ۱۳۶۰، یک فیلم از دهه ۱۳۷۰ و دو فیلم از دهه ۱۳۸۰ انتخاب شده است (علت اینکه دو فیلم از دهه ۱۳۸۰ انتخاب شده است تولیدات بیشتر سینمای ایران در این دهه است)

به همین جهت فیلم‌های واکنش پنجم، تسویه حساب، سارا، عبور از غبار، انتخاب شده است. فیلم‌های منتخب از دو ژانر اجتماعی (فیلم واکنش پنجم و تسویه حساب) و خانوادگی (سارا و عبور از غبار) می‌باشد.

۹.۱. پیشینه تحقیق:

الف. پیشینه خاص:

پایان نامه حاضر دارای دو بخش اصلی است. بخش اول بررسی شخصیت مرد در فرهنگ اسلامی - ایرانی. بخش دوم بررسی شخصیت مرد در سینمای ایران. در باره هیچ کدام از این دو بخش تاکنون هیچ کتاب، پایان نامه و مقاله‌ای مشاهده نشده است. اگر چه پژوهش‌هایی که درباره بازنمایی خانواده یا الگوی شخصیتی زن در سینما می‌باشد به صورت اجمالی به بررسی شخصیت مرد نیز پرداخته اند ولی هیچ کدام از پژوهش‌ها به شخصیت مرد به عنوان موضوع اصلی خود پرداخته است حتی کسانی که به بازنمایی زن در سینما پرداخته اند توجهی به فرهنگ اسلامی - ایرانی نداشته اند و هیچ مقایسه‌ای انجام نداده اند.

بنابراین اصل موضوع این پژوهش، جدید می‌باشد. علاوه بر موضوع، تلاش شده است شیوه تحلیل فیلم‌ها نیز با نوآوری همراه باشد تا بتوان به صورت نظام یافته فیلم‌های سینمایی را تحلیل کرد.

ب. پیشینه عام:

۱- بازنمایی زن در آثار سینمایی رخشان بنی اعتماد: نقد فمینیستی رسانه‌ای آثار

از جمله تحقیقاتی که در زمینه بازنمایی در سینمای ایران صورت گرفته است، پایان نامه «ملکه صدیقی خویدکی» با عنوان «بازنمایی زن در آثار سینمایی رخشان بنی اعتماد: نقد فمینیستی رسانه‌ای آثار» است. در این پژوهش از یک سو به بررسی نحوه بازنمایی «زن» در آثار سینمایی «رخشان بنی اعتماد» پرداخته شده و از سوی دیگر به این موضوع می‌پردازد که آیا کارگردانان زن نگاه متفاوتی با کارگردانان مرد در زمینه «زن» داشته‌اند و یا خیر. تکنیکی که محقق برای تحقیق خود در نظر گرفته، استفاده از «روش تحلیل متن و تکنیک نشانه‌شناسی» است و به بررسی شش فیلم از آثار سینمایی بنی اعتماد می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که تحولات اجتماعی در نگاه این فیلمساز در دوره‌های مختلف زمانی، تاثیرات بسیاری داشته است. به طوری که ما شاهد تحول در سینمای این کارگردان با توجه به تحولات سالهای ۷۰ تا ۷۳ هستیم. از سوی دیگر، نظرات فمینیستی از جمله فمینیسم رادیکال، لیبرال، سوسیال، و همچنین نظریه فمینیستی فیلم را مورد توجه قرار داده و از آن برای بیان بازنمایی زن در سینمای ایران بهره‌جسته است. محقق در پایان نتیجه می‌گیرد که جنسیت فیلمساز در نحوه بازنمایی وی در سینما موثر است و حضور زنان در عرصه سینما، می‌تواند گام موثری در جهت مشکلات زنان باشد.^۸

۲. بازنمایی خانواده در سینما:

بازنمایی خانواده در سینمای دهه هفتاد عنوان پایان نامه «محمد آقاسی» است که با استفاده از روش کمی و کیفی به تحلیل فیلم‌هایی از دهه ۷۰ سینمای ایران پرداخته است. در این پژوهش، ده فیلم انتخاب شده، به صورت کمی و کیفی، در واقع مورد «تحلیل محتوا» قرار گرفته است.

---

^۸ صدیقی خویدکی، ملکه، بازنمایی زن در آثار سینمایی رخشان بنی اعتماد: نقد فمینیستی رسانه‌ای آثار، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.

محقق، نتیجه می‌گیرد که تصویر بازنمایی شده در سینمای ایران در باب خانواده، رو به اضمحلال و نابودی است. اما خانواده‌ها تلاش چشمگیری برای بهبود وضع موجود و ادامه روند زندگی خود دارند. از نکاتی که می‌توان در مورد این پایان نامه بدان اشاره کرد، نبود ساختاری مشخص برای تحلیل فیلم‌هاست. به طوری که تلفیق روش کمی و کیفی نتوانسته است هدف اصلی پایان نامه که همانا «بازنمایی خانواده» در سینما است را به طور مشخص مورد پژوهش قرار دهد.^۹

۳. بازنمایی خانواده در سینمای ایران (با تمرکز بر برگزیده‌ای از آثار رخشان بنی اعتماد و تهمینه میلانی)

ضحی اقدامی به بازنمایی خانواده در سینمای ایران با تمرکز بر هشت فیلم از رخشان بنی اعتماد و تهمینه میلانی پرداخته است. مهمترین سوال این تحقیق این است که خانواده ایرانی از منظر سینمای ایران چگونه تعریف می‌شود و چه خصوصیتی دارد؟ روش اصلی در این پژوهش تحلیل روایت بوده است و به این نتیجه می‌رسد که بازنمایی خانواده در جامعه آماری مورد نظر، در حالی که با تاکید بر کلیشه پردازی آغاز شده توانسته آن‌ها را طرد کند و کلیشه‌های تازه‌ای شکل دهد. از نکاتی که درباره این تحقیق می‌توان گفت نگاه فمینیستی نویسنده به بحث مورد نظر می‌باشد. همچنین عدم استفاده از روش مناسب جهت تحلیل فیلم‌های مورد نظر موجب ضعیف شدن این تحقیق شده است.^{۱۰}

---

^۹ آقاسی، محمد، بازنمایی خانواده در سینمای ایران در دهه هفتاد، پایان نامه مقطع کارشناسی، رشته علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.

^{۱۰} اقدامی، ضحی، تحلیل بازنمایی خانواده در سینمای ایران (با تمرکز بر گزیده‌ای از آثار رخشان بنی اعتماد و تهمینه میلانی) پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، رشته هنرهای نمایش و موسیقی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.